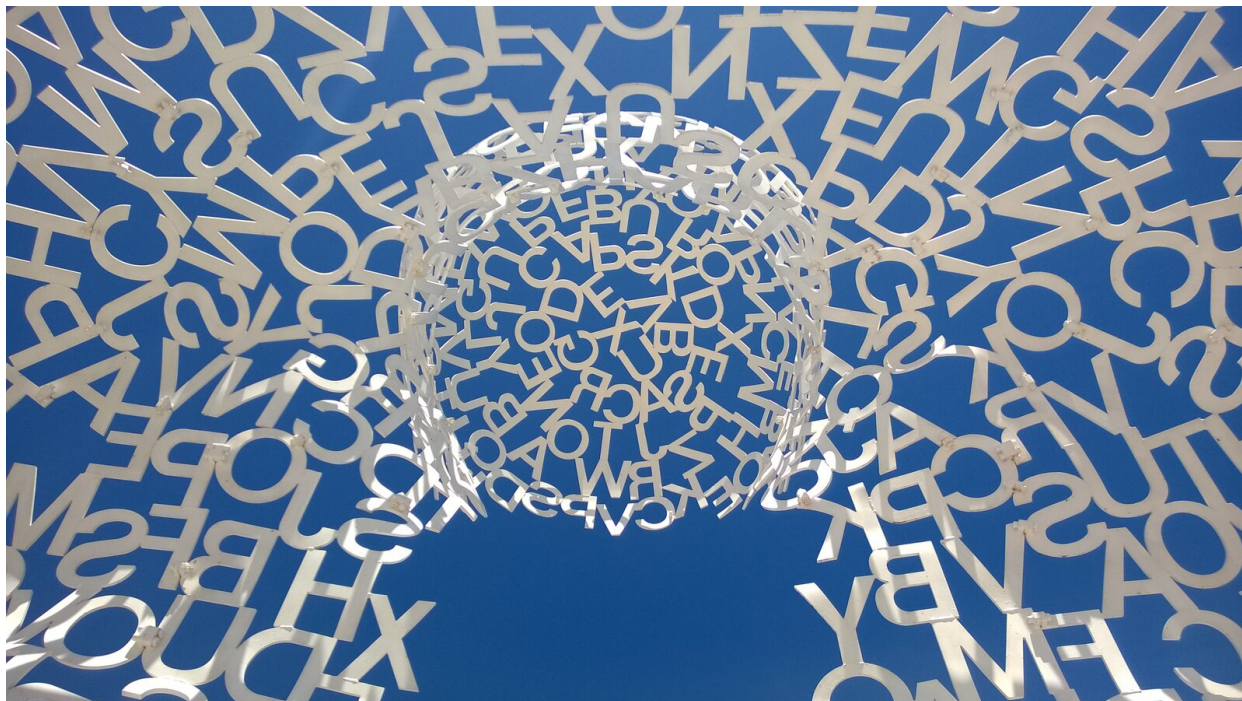

Jakie zagadki kryje w sobie język?

Bibliografia:

- Źródło: Krystyna Długosz-Kurbaczowa, *Wielki słownik etymologiczno-historyczny języka polskiego*, Warszawa 2008.
- Źródło: *Słownik wyrazów obcych*, red. Elżbieta Soboń, Warszawa 2002.
- Źródło: Władysław Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa 1967.
- Źródło: Anna Dąbrowska, *Eufemizmy współczesnego języka polskiego*, Wrocław 1993.
- Źródło: *Pasta kiwi but ożywi. Hasło reklamowe, lata międzywojenne XX wieku*, [w:] Jerzy Bralczyk, *Polak potrafi. Przysłowia, hasła i inne polskie zdania osobne*, Warszawa 2006.

Jakie zagadki kryje w sobie język?

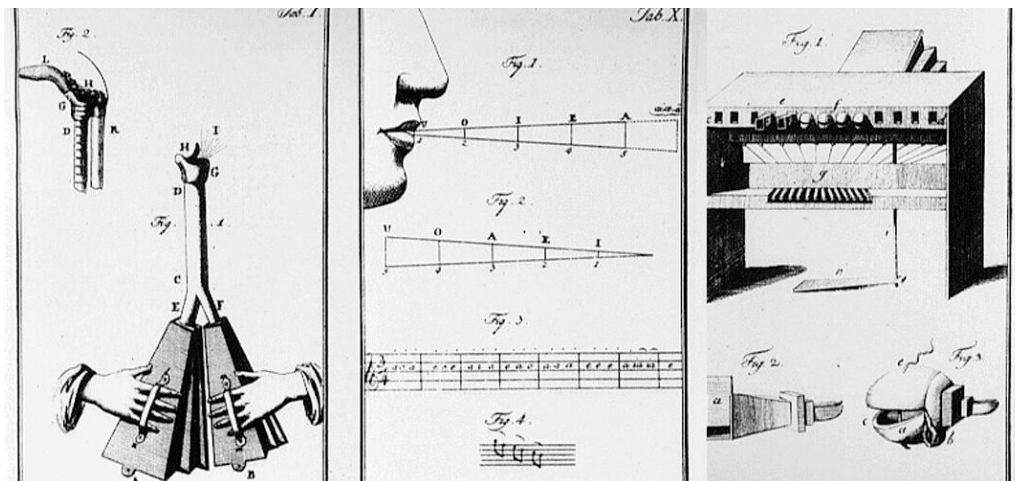
Dom wiedzy

Źródło: Jaume Plensa, *Dom wiedzy*, rzeźba, licencja: CC BY 2.0. Daniel70mi (fot.) fotografia barwna.

Czym jest język? Wbrew pozorom wcale nie jest łatwo odpowiedzieć na to pytanie. Powszechnie wiadomo, że służy porozumiewaniu się, ale to tylko część prawdy. Język jest przecież także narzędziem przekazywania informacji. Jednak to stwierdzenie nie określa w pełni jego znaczenia. Można przecież komunikować się ze sobą za pomocą różnego rodzaju znaków. Na przykład emotikony zastępują słowa w korespondencji internetowej. Chemicy przekazują informacje o substancjach chemicznych dzięki skomplikowanym wzorom, złożonym z symboli pierwiastków i związków chemicznych. Informatycy piszą programy komputerowe, używając kombinacji cyfr i różnorodnych znaków znanych z klawiatury komputerowej.

Trudność ze zdefiniowaniem języka wiąże się ściśle z próbą wyjaśnienia, na czym polega jego moc i tajemnica. Na przestrzeni wieków wielu badaczy uznawało język za najdoskonalszy środek komunikacji. Byli wśród nich naukowcy, którzy poszukiwali sposobu odtworzenia mowy ludzkiej, pracując nad stworzeniem '[maszyny mówiącej](#)'.

Rozwój technologii w XX wieku pozwolił na stworzenie syntezy mowy ludzkiej, który jest niezwykle przydatnym i coraz doskonalszym narzędziem. Synteza mowy jest wykorzystywana m.in. w urządzeniach czytających dla osób niepełnosprawnych, sterowaniu głosem (np. nawigacja w samochodach), grach komputerowych i różnego rodzaju animacjach. Należy mieć jednak świadomość, że nawet najdoskonalsze urządzenia nie są w stanie zastąpić naturalnej mowy ludzkiej, nie potrafią oddać melodii języka.

Mechanizm ludzkiej mowy

Źródło: Wolfgang von Kempelen, *Mechanizm ludzkiej mowy*, 1791, rycina, domena publiczna.

Rekonstrukcja maszyny Wolfganga von Kempelena

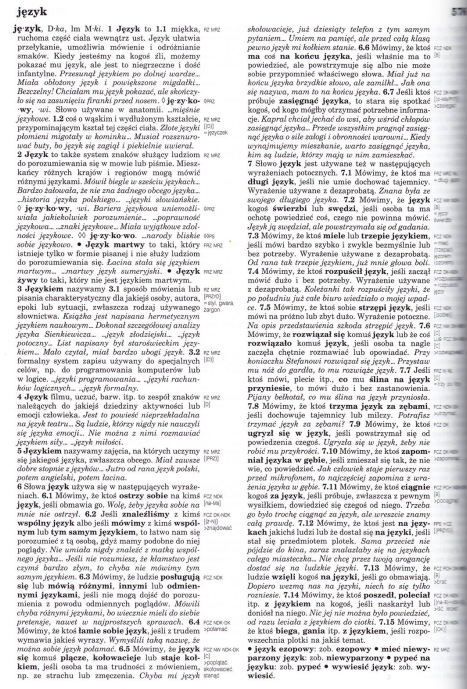
Źródło: Fabian Brackhane, *Wolfgang von Kempelen, „Mechanizm ludzkiej mowy” (rekonstrukcja)*, fotografia barwna, domena publiczna.

Alternatywa tekstowa dla skanu pt. *Inny słownik języka polskiego*, red. Mirosław Bańko,

Warszawa 2000, s. 576.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Plik o rozmiarze 19.67 KB w języku polskim

Język - hasło słownikowe

Źródło: red. Mirosław Bańko, *Inny słownik języka polskiego*, s. 576, skan str. 576, domena publiczna.
Skan, domena publiczna.

Już wiesz

1) Przeczytaj definicję pojęcia 'język' znajdującą się w [Innym słowniku języka polskiego](#). Podaj dziesięć przykładów związków frazeologicznych związanych z językiem i wyjaśnij ich znaczenie.

2) Zastanów się i odpowiedz, o jakich aspektach języka mówi ta definicja. W tym celu zredaguj notatkę, którą możesz uporządkować i/lub rozbudować według podanego wzoru:

- język – to mowa → 'Mówił biegle w sześciu językach.'
- język – to przedmiot szkolny → 'Jutro od rana język polski, potem angielski, później łacina.'
- język – to komunikacja →

- język – to myśli →
- język – to uczucia i emocje →
- język – to relacje między ludźmi →
- język – to znaki →
- język – to środek artystyczny →
- ...

3) Ułóż krótką notatkę stanowiącą uzupełnienie poniższego tekstu.

Język jest najlepszym sposobem komunikowania się. Z jego pomocą ludzie wyrażają swoje myśli, wypowiadają je lub zapisują. Ale nie tylko! Dzięki językowi można...

Co to jest komunikacja językowa?

Język to system znaków. W celu poprawnego posługiwania się językiem należy znać, rozpoznawać i prawidłowo łączyć ze sobą poszczególne znaki.

Podobnie funkcjonują inne narzędzia i formy komunikacji. Na przykład warto pamiętać, że [bezkolizyjna](#) komunikacja na jezdniach jest możliwa, jeśli kierowcy sprawnie odczytują symbole umieszczone na znakach drogowych i potrafią się

do nich dostosować. Podobne zasady panują w sporcie, np. podczas turniejów szachowych. Gracze mogą rozgrywać mecze, jeśli rozpoznają wartość pionów na planszy i wiedzą, jak ich użyć, aby zwyciężyć w walce z przeciwnikiem.

Pojedynczy dźwięk mowy ludzkiej nazywany jest **głoską**, natomiast jego znak graficzny to **litera**. To właśnie z nich tworzone są wyrazy. Ludzie, aby skutecznie komunikować się – podobnie jak kierowcy czy szachiści – muszą wiedzieć, w jaki sposób z nich korzystać. Dlatego też zasady komunikacji językowej poznajemy już od dzieciństwa. Dzięki temu układanie wyrazów, a potem tworzenie zdań czy dłuższych tekstów przychodzi automatycznie. Ludzie każdego dnia korzystają z **reguł gramatycznych**, choć nie zawsze sobie to uświadamiają.

Język spełnia wiele funkcji. Przede wszystkim **służy ludziom do przekazywania informacji**, opisywania świata oraz komunikowania się z innymi. Często język **jest środkiem nawiązywania i podtrzymywania kontaktu** z różnymi osobami. Spotkanie nie obędzie się przecież bez powitalnego 'Dzień dobry!', a niemal każda rozmowa telefoniczna rozpoczyna się od zwrotów typu: 'Halo!', 'Cześć', 'Co u ciebie?'.

Słowa często towarzyszą emocjom i uczuciom – potwierdza to popularność słowa 'Co?' (np. dla wyrażenia zdziwienia) czy oznaczającego zachwyt 'łał!' (ang. 'wow!'). Ponadto **ludzie za pomocą języka mogą wpływać na innych** – nakłaniać ich do czegoś, doradzać im, przekonywać. **Dzięki językowi artyści piszą o fikcyjnym świecie**, który realnie nie istnieje, ale można go sobie z łatwością wyobrazić. Twórcy tekstów literackich korzystają z rozmaitych słów, by przekazać swoje myśli i wyobrażenia o świecie.

Podczas redagowania wypowiedzi pisemnej (np. wypracowania) lub innego, dłuższego tekstu (np. powieści) wiele uwagi i wysiłku wymaga logiczne uporządkowanie myśli, wybranie właściwej formy i stylu językowego. W tekstach drukowanych istotny jest także wybór właściwej czcionki, miejsca na tytuł, podpis, dodatkowe informacje.

Dlatego niejednego uczestnika procesu komunikacji może zadziwiać złożoność i wielofunkcyjność języka jako narzędzia umożliwiającego porozumiewanie się.

Zadania

Ćwiczenie 1

Wysłuchaj fragmentu rozmowy telefonicznej zamieszczonej w książce [Krzysztofa Kaszewskiego](#). Następnie przeczytaj zapis dialogu dziennikarza ze słuchaczem audycji radiowej. Wynotuj słowa lub fragmenty zdań, które służą rozmówcom do nawiązania i podtrzymywania kontaktu.

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D1C9bSnLP>

Fragment dyskusji radiowej, czyta Bartosz Woźny

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., tylko do użytku edukacyjnego.

Nagranie fragmentu audycji radiowej - przywitanie się dziennikarza prowadzącego program oraz słuchacza.

„Lektor: Fragment rozmowy telefonicznej.

A: Pan Janusz. Halo, dzień dobry, witam.

B: Dzień dobry, panie Kubo.

A: Kłaniam się panu.

B: Dzwonię z Bydgoszczy. Cieszę się, że udało mi się po raz kolejny dodzwonić do pana audycji. I tak chciałbym w miarę króciutko.”

Ciekawostka

Czy wiesz, że 'hallo', które jest najczęściej używanym słowem do nawiązywania rozmowy telefonicznej, zostało wprowadzone przez [Thomasa Edisona](#)? Historię tego wyrazu opisał słynny polski leksykograf [Władysław Kopaliński](#)

” Władysław Kopaliński

Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych

HALLO – w jęz. ang. pierwotnie zawołanie zwracające na coś uwagę (pisane przez u jako *hullo*). Popularność światową zdobył także wariant *hello* jako grzeczne lub neutralne powitanie lub odzywka telefoniczna (w Polsce *hallo* obok *proszę* i niegrzecznego, szorstkiego *tak!*) równa telefonowi wiekiem. Do wielu pożytecznych wynalazków [Thomasa Edisona](#), które stworzyły obraz współczesnego życia (przed komputerem, Internetem i telefonem komórkowym), a były dziełem jego twórczego umysłu, zaliczyć trzeba też upowszechnienie pozdrowienia używanego dziś na pewno wiele milionów razy dziennie. W 1877 roku pierwszym słowem, jakie Edison nagrał na swoim nowo wynalezionym fonografie, było właśnie *hallo*, najwidoczniej często używane w wynalazczym warsztacie Edisona w Menlo Parku w [New Jersey](#). W tym właśnie warsztacie on i jego współpracownicy stworzyli wiele ulepszeń w telefonie świeżo opatentowanym w 1875 roku przez [Aleksandra Grahama Bella](#). A w liście napisanym w 1877 roku Edison był najwidoczniej pierwszym człowiekiem, który użył pisowni *hello*.

Źródło: Władysław Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa 1967.

Ćwiczenie 2

Nazwij emocje zawarte w przywołanych sformułowaniach:

- a) 'Aż się we mnie zagotowało' – ...
- b) 'Ciarki przeszły mi po plecach' – ...
- c) 'Padam już z nóg' – ...
- d) 'Stanąć jak wryty' – ...
- e) 'Ojej!' – ...
- f) 'Czuję się podniesiona/podniesiony na duchu' – ...
- g) 'Bodajbyś...' – ...
- h) 'No wiesz?!' – ...

Ćwiczenie 3

Zastanów się i podaj przykłady innych wyrażzeń, za pomocą których można opisać stan radości i smutku.

Polecenie 1

Przygotuj, pracując samodzielnie lub w grupie z koleżankami i kolegami z klasy, krótkie hasła mające nakłonić kogoś do konkretnych zachowań/postaw:

- a) oszczędzania energii,
- b) słuchania konkretnej audycji muzycznej.

Polecenie 2

Wymień, odwołując się do poprzedniego zadania, które środki językowe (słowa, zwroty) okazały się pomocne w przekonaniu potencjalnych odbiorców. Podaj ich nazwę.

Jakie tajemnice kryje w sobie komunikacja językowa?

Czasem mówi się o języku, że to **'archiwum' obyczajów, zmian społecznych i pamiątek z przeszłości**. Dzieje się tak dlatego, że wiele słów i form gramatycznych, które są używane współcześnie, przypomina o historii języka.

Wystarczy przywołać popularny zwyczaj wspominania wakacyjnych przygód z pobytu w obcych kraj**ach**, kurort**ach**, pensjonat**ach** (końcówka *-ach*). Jeśli jednak utworzy się podobne formy gramatyczne np. od nazw: Niemcy, Włochy, Węgry, wyjątkowo pojawi się końcówka *-ech*. Dlaczego tak się dzieje? Jest to pozostałość dawnej odmiany - ślad historii języka, dowód jego żywotności (ciągłego zmieniania się).

Można podać liczne przykłady, które potwierdzają związek między gramatyką dawną a zasadami obowiązującymi we współczesnym języku. Warto wskazać np. wyjątki obecne w gramatyce czy skomplikowane reguły ortograficzne. Aby lepiej poznać pochodzenie wyrazów i ich form, można sięgnąć po słowniki etymologiczne.

W wielu przysłowiach, związkach frazeologicznych, wyrażeniach zawarte zostały potoczne refleksje o świecie, a nawet stereotypy. Językoznawcy już dawno zauważyli, że człowiek nazywał świat, bazując na subiektywnej ocenie rzeczywistości i nieskomplikowanych wyobrażeniach o nim, które nie miały nic wspólnego z wiedzą naukową czy encyklopedyczną.

W czasach obecnych jest podobnie. Ludzie na co dzień chętnie posługują się **metaforami** (np.: 'słońce wschodzi i zachodzi', 'coś jest za horyzontem', 'komputer jest

zagrożony', 'wirusy atakują sieci informatyczne', 'mój dysk przechodzi kwarantannę'). Wyrażenia te są sprzeczne z logiką naukową, a jednak wciąż posługujemy się nimi, aby opisać otaczającą nas rzeczywistość. Taki sposób komunikowania określa się mianem **językowego obrazu świata**.

Ponadto w wielu słowach i przysłowiaach kryje się **wiedza o kulturze**, bogactwie duchowym społeczeństw. Mogą to być pamiątki dawnych obyczajów językowych (tekstów okolicznościowych, formuł wymawianych jako słowa magiczne lub zaklęć), które rzadziej pojawiają się we współczesnej komunikacji, a jeśli już – to są obecne w sztuce ludowej lub przekazach ustnych. Często też różne powiedzonka, nazwy znane z literatury, fragmenty wypowiedzi bohaterów literackich lub przedstawicieli kultury są śladem dawnych obyczajów, a nawet wydarzeń historycznych.

Zadaniowo I

Ćwiczenie 4

Podaj trzy przykłady wyrażen metaforycznych, które na co dzień funkcjonują w mowie potocznej.

Ćwiczenie 5

Zapoznaj się z treścią hasła słownikowego ilustrującego proces przemiany nazw własnych w nazwy pospolite. Wskaż inne przykłady wyrazów pospolitych pochodzących od nazw własnych.

” Słownik wyrazów obcych

Bristol – 1. biały, wielowarstwowy karton wysokiej jakości, dość gruby, sztywny, odporny na ścieranie, używany jako papier rysunkowy, do wyrobu kart itp.

2. *pot.* każdy karton rysunkowy.

(niem. *Bristol* - papier, fr. *bristol*, ang. *bristolboard*- karton wyrabiany w Bristolu, od nazwy miasta [Bristol](#) w Anglii)

Źródło: *Słownik wyrazów obcych*, red. Elżbieta Soboń, Warszawa 2002.

Zadaniowo II

” Jerzy Bralczyk

Pasta kiwi but ożywi. Hasło reklamowe, lata międzywojenne XX wieku

Jedno z najgłośniejszych przedwojennych haseł reklamowych. Nazwanie pasty do butów egzotycznym mianem nowozelandzkiego ptaka niełota mogło być uznane za równie kontrowersyjne jak związanie jej z nazwą oryginalnego owocu tropikalnego. Ale wielu Polakom nazwa 'kiwi' przez wiele dziesięcioleci kojarzyła się głównie z pastą do obuwia. [...] Reklamowe zapewnienia o takich właściwościach są bezpieczne. Nie mogą być uznane za nieprawdziwe. Po pierwsze, jest to czas przyszły, a w ogóle mówienie

o prawdziwości i, tym samym, o nieprawdziwości zdań o przyszłości jest w zasadzie niemożliwe [...].

Po drugie, mamy tutaj metaforę. Metafora nie może być literalnie prawdziwa. Kiedy mówimy o żywych kolorach, nie uważamy ich za organizmy. Nie oczekujemy, że nasze buty w wyniku działania pasty zaczną się zachowywać jak zwierzęta czy rośliny. [...]

I po trzecie, nie wiadomo, co to ma znaczyć, że but zostanie ożywiony. Może się będzie świecił? Ale co żywego się świeci? Świetliki może jakieś... Może koloru dostanie? Takiego żywego koloru, przypominającego jakoś to, co żyje, może życie w ogóle? W reklamie ważne są [konotacje](#). Słowa mają dobrze się kojarzyć, ich zakres odgrywa mniejszą rolę [...]. Ożywienie buta to i tak całkiem porządny zabieg znaczeniowy [...]. Ożywienie butów brzmi płasko i trywialnie, ożywienie buta – dziarsko i jakoś oryginalnie.

No i, oczywiście, co chyba decydujące, rytm przy dwóch butach byłby niedobry. A tak mamy klasyczne dla reklamy parzyste [trocheje](#): akcent – brak, akcent – brak... i wierzymy jeszcze bardziej. Że ożywi, cokolwiek to znaczyć może.

Źródło: *Pasta kiwi but ożywi. Hasło reklamowe, lata międzywojenne XX wieku*, [w:] Jerzy Bralczyk, *Polak potrafi. Przysłowia, hasła i inne polskie zdania osobne*, Warszawa 2006.

Na podstawie przywołanych fragmentów tekstu [Jerzego Bralczyka](#) i własnych obserwacji wykonaj polecenia:

Ćwiczenie 6

Zastanów się i odpowiedz, dlaczego metafory są przydatne w tekstach, hasłach i sloganach reklamowych.

Polecenie 3

Znajdź słowa, powiedzenia z reklam, które kojarzą się z pozytywnymi odczuciami.

Ćwiczenie 7

Wyjaśnij, dlaczego w przywołanym w tekście Jerzego Bralczyka w haśle reklamowym użyto rymu 'kiwi – ożywi'.

Ćwiczenie 8

Wyjaśnij, jaką rolę w popularności przywołanego hasła reklamowego odegrała – użyta w nim – forma liczby pojedynczej ('but ożywi').

Zadaniowo III

” Krystyna Długosz-Kurczabowa

Wielki słownik etymologiczno-historyczny języka polskiego

Zdrowy – ‘odznaczający się zdrowiem, świadczący o zdrowiu’, ‘korzystnie wpływający na zdrowie, służący zdrowiu’, ‘będący w należyтым stanie’, [pot.](#) ‘duży, wielki’. Wyraz rodzimy, ogólnosłowiański ([por.](#) [czes.](#) *zdrávy*, *zdráv*, [słowac.](#) *zdravý*,

[ukr.](#) *zdorowyj, zdorów*, [ros.](#) *zdorowyj, zdorów*, [bułg.](#) *zdraw* [...].

W polszczyźnie wyraz poświadczony w XIV w., występuje też forma odmiany prostej **zdrów**, zachowana do dziś m.in. we frazeologizmach *bądź zdrów*, *zdrów jak ryba* oraz w przysłówku **zdrowo** [...]. Rozwój znaczeniowy wyrazu **zdrowy** przebiegał następująco: ‘z dobrego drzewa’ → ‘twardy, mocny jak drzewo’ → ‘mocny, silny’ → ‘niechory, nieskażony’; por. [zn. przen.](#): ‘rozsądny, rzetelny’, np. *zdrowy sąd o czym*, ‘uczciwy, moralny’, np. *zdrowa atmosfera*, pot. ‘duży wielki’, np. *zdrowa forsa*. [...] Fakt, że wyrazy o tak wielkim zróżnicowaniu znaczeniowym, jak **zdrowy, zdrowie, drzewko, drzewsko, zdrewnieć, drewno, drwić, drwina, drzewiej** mają wspólne pochodzenie, świadczy o możliwości skojarzeń: **drzewo** staje się znakiem siły i zdrowia, ale także martwoty i zdrętwienia, kpiny i wesołości zarazem.

Źródło: Krystyna Długosz-Kurbaczowa, *Wielki słownik etymologiczno-historyczny języka polskiego*, Warszawa 2008.

Na podstawie przywołanego fragmentu definicji słownikowej hasła 'zdrowy' autorstwa [Krystyny Długosz-Kurbaczowej](#) wykonaj polecenia:

Ćwiczenie 9

Wskaż, które dawne znaczenie wyrazu 'zdrowy' nie jest używane we współczesnej polszczyźnie.

Ćwiczenie 10

Wyjaśnij, w jaki sposób Krystyna Długosz-Kurczabowa tłumaczy związek między rzeczownikiem 'drewno' a przymiotnikiem 'zdrowy'.

Ćwiczenie 11

Zastanów się i spróbuj odgadnąć, co w języku staropolskim znaczyły poniższe wyrazy: *bielizna, przystojny, świetlica*.

Zadaniowo IV

” Anna Dąbrowska

Eufemizmy współczesnego języka polskiego

Jest rzeczą ogólnie znaną, że w społeczeństwach o wysokim poziomie cywilizacyjnym, w których przeciętna długość życia jest stosunkowo duża, unika się mówienia o starości. W wielu kulturach starość była (jest) szanowana i otoczona czcią ze względu na to, że ludzi starych uznawano za mądrych i doświadczonych, posiadających umiejętność pokonywania przeszkód życia lub pokornego godzenia się z wyrokami losu [...].

Starość ociera się o śmierć, a ta jest, jak wiadomo, przedmiotem bardzo silnie działającego tabu. Propagowany kult młodości powoduje, że człowiek znacznie posunięty w latach nie jest stary, ale np. 'w pełni sił', 'dojrzały' itp. Z drugiej strony młodzież bardzo chce być dorosła i chętnie podkreśla, że już taka jest. A więc ani zbytnia starość, ani zbytnia młodość nie są (przynajmniej dla samych zainteresowanych) cechami, o których uprzejmie jest mówić bez ogródek. [...]

W wielu współczesnych społeczeństwach na starość nałożone jest tabu. Panujący kult młodości powoduje, że o wieku (zwłaszcza kobiet) albo się nie mówi, albo się go łagodzi. Starość jest językowo odmładzana, a odbywa się to za pomocą różnych środków językowych. [...] chętnie wykorzystywana jest [litota](#) – w tym wypadku niemłody, np.: Bardzo niemłody, już chyba po osiemdziesiątce. Rzeczywiście bardzo już 'niemłody' [...]. Odmianką tego jest 'nie pierwszej młodości', skąd poszło dalej – 'druga młodość', 'trzeci wiek' ([por.](#) Uniwersytet Trzeciego Wieku).

Między młodością i starością jest 'ten wiek', 'wiek średni' lub 'pewien wiek' [...]. Często spotykanym [eufemizmem](#) wieku starego jest [stopień wyższy](#). [...]: 'starsza pani', 'starszy pan', a także 'starszawy' [...]. Pozytywne konotacje wzbudza 'złoty wiek' i 'jesień życia'.

Źródło: Anna Dąbrowska, *Eufemizmy współczesnego języka polskiego*, Wrocław 1993.

Ćwiczenie 12

Wyjaśnij – odwołując się do fragmentów tekstu [Anny Dąbrowskiej](#) i własnych przemyśleń – z czego wynika popularność eufemizmów we współczesnym życiu społeczno-kulturowym.

Ćwiczenie 13

Przyporządkuj podane eufemizmy do właściwych kategorii.

choroba

dolegliwość

sen wieczny

lekkomyślność

ostatnia godzina

śmierć

nieroztropność

niedyspozycja

wieczny odpoczynek

słabość

głupota

niewiedza

Źródło: Learnetic SA, licencja: CC BY 4.0.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.